

MEDEDELINGEN BLAD

Ampt Epe

HISTORISCHE VERENIGING IN DE GEMEENTE EPE

NO: 33

oktober 1974

VERSCHIJNT ONREGELMATIG

"A M P T E P E"

Historische Vereniging gemeente Epe

=====

Voorzitter: G.S.van Lohuizen
IJsseldijk 12 Veessen

Secretariaat: A.J.Veninga
Burg.v.Walsumlaan 5, Epe

Penningmeester: C.Stork
Dellenparkweg 8, Epe
Giro: 1194015, t.n.v.
Penn. Ampt Epe

=====

Lidmaatschap: f 5,-- per jaar

MEDEDELINGENBLAD "A M P T E P E"
oktober 1974 nr. 33

=====

Abonnementsprijs :
voor leden der Vereniging gratis,
voor niet-leden f 0,75 p.nr.

KOPIJ-BIJDRAGEN graag getikt op formaat van
ons blad, daarbij gebruikte bronnen vermelden en
inzenden s.v.p. 14 dagen vóór de verschijnings-
maand (als regel januari, april of oktober)

Redactieadres:
Mej. P.E.Berkhout, Sparrenlaan 12, Epe,
telefoon 2056

Wat Tijmen Herms van Niersen naliet

Toen Tijmen Herms in de loop van het jaar 1740 te Vaassen ter aarde werd besteld, liet hij zijn vrouw Janna Willems van den Belt in 't Broekland onder Apeldoorn, wat je noemt "Onverzorgd achter" met zeven "onmundige" kinderen. (Het doopboek van Vaassen vermeldt er overigens maar drie van, hoewel er op het eerste gezicht geen hiaat in valt te ontdekken. Houdt u er dus rekening mee bij een genealogisch onderzoek dat de dominee het niet zo nauw nam met de doopinschrijvingen. Ze waren beslist ook nergens anders gedoopt.)

Bij gebrek aan sociale verzorging was er voor een vrouw in zo'n situatie maar één uitweg uit de moeilijkheden. Ze moest zo snel mogelijk weer "onder de pannen" zien te komen door een tweede huwelijk. Daarom trouwt Janna op 13 nov. 1740 te Vaassen met Evert Willems Pannekoek j.m. van Vaassen, die volgens de telling van 1749 in Niersen blijkt te wonen, en dus kennelijk bij de weduwe ingetrouwd is, om zodoende op zijn beurt een dak boven het hoofd te hebben.

Op het eerste gezicht waren ze dus met elkaar geholpen, zoals men dat noemt. Maar, zoals bekend, moest er bij zo'n tweede huwelijk een z.g. "momberschap verborging" worden opgesteld, waarbij voogden over de onmondige kinderen werden aangesteld. In dit geval werden daartoe benoemd Bart Herms te Niersen, een broer van de vader van de kinderen, en van de moeders kant "Willem Gerrits wonende in 't Broekland op den Beld onder Apeldoorn", die mogelijk haar vader was. (Wie helpt mij over hem aan nadere gegevens?) Zo'n contract diende dan gevolgd te worden door een inventarisering van de bezittingen, die blijkbaar alleen de inboedel en de levende have betrof en op 29 okt. 1740 (één dag na het vorige contract) officieel werd vastgelegd.

Duidelijk springt daaruit de opvallende soberheid in het oog, in het leven van het huisgezin van een

Niersens boertje uit die dagen. Ook rijzen er allerlei vragen bij mij op. Soms met een humoristische inslag, zoals b.v. het feit dat de man wel een paard bezat, maar verder blijkbaar alleen twee wielen en beslist geen kar. Ook een totaal van 6 hoenders voor een boeren bedrijfje geeft een bepaalde kijk op de gang van zaken.

De "backtrog" en de drie "kernen" maken ons duidelijk dat de bakker en de zuivelleverancier hier onbekende gasten waren. Dit mag dan geen verrassing voor ons zijn, meer moeite hebben we met het feit dat er voor de bereiding van de dagelijkse maaltijd beslist maar één enkele pan ter beschikking van moeder de vrouw was, met nog twee potten er bij. (Dat was alles). En hoe het in een gezin van negen personen moest stellen met in totaal 6 koppen en geen enkele beker of ook maar een glas is mij volslagen een raadsel. Over een totaal van drie bedden en drie dekens, met 4 kussens en 4 peluws heb ik me ook het hoofd zitten breken, voor dit negental. De enige oplossing lijkt me: twee bedsteden ieder met drie kinderen en één deken en een derde bedstee voor vader en moeder met ook één deken en daarbij een baby in een krib aangebracht boven het voeteneinde van de ouders.

Met de verdeling van de 4 kussens, met daaronder 4 peluwen, onder 9 personen kom ik echt niet klaar, tenzij het twee persoons kussens geweest zouden zijn, maar daar heb ik eigenlijk nog nooit van gehoord.

Gezien de twee gordijnen met twee valletjes en die ene spiegel, is er noch voor het interieur, noch voor het uiterlijk veel aandacht geweest. De strijd om het bestaan was daar ook veel te hard voor, dat mogen we wel goed bedenken, als we zien hoe dit negental het zelfs moest stellen met zes stoelen en twee stoven om op te zitten. Met de jongste spruit in de krib in de bedstee, is er dan net voor iedereen plaats.

En je verbaast je er over dat er nog twee lampen waren.

't Was wel behelpen, en op twee rokken na waren er verder geen kleren in de kast, ze hadden ze allemaal aan!!

Wat de totaal uitkomst betreft van de "Inbeurende schulden" en de "Uytgave off't geen den Boedel uytkeren moet"

komen we, als ik juist gerekend heb, tot een niet onaanzienlijk tekort van f 329,25. In hoeverre dit nu op weegt tegen het bezit van "3 koebeesten, 40 schapen" "4 Vimme Rogge, 24 Vimme Boekweyte, 3 karre hooy" kan ik niet meer overzien, maar mijn verwachtingen zijn daaromtrent niet hooggespannen.

Daarom is de grootste vraag die deze inventarisatie oproept deze: Waarom stapte Evert Pannekoek in deze failliete boedel? De schulden overtroffen de baten. Hij kreeg hiermee de zorg voor zeven kinderen onder de 16½ jaar. Voorwaar geen sinecure.

Wanneer we nu de wild romantische, zuivere liefde van de jonge man voor de struise boerin, naar het model van de gebruikelijke streekroman, voor het gemak maar even buiten beschouwing laten, dan blijft de levensgrote vraag overeind staan: Waarom deed Evert dit? Was het zo moeilijk in die dagen om een zelfstandige boer te worden, al was het ook nog maar zo'n kleine? Of was Janna Willems mettertijd nog iets te wachten van "den Belt"? Voorlopig zijn we uit dit vraagstuk nog niet uit.

I N V E N T A R I S.

1e Capittel: Levendige Have

Een paard.
3 koebeesten.
40 Schapen.
6 Hoenders.

2e Capittel: van Holtwerk.

1 Kaste.
1 Spinde.
2 Tafels.
6 Stoelen.
2 Stoven.
2 Wielen.

1 Backtrog.
1 Melcktonne.
1 Kerne.
2 water Emmers.
1 was tobbe.
1 kleyn tobbetje.
2 Schotelracken.
2 Kernen.
1 ploeg.
1 paer Eegden.
1 Kaff mole.
1 wanne.
2 vlegels.
1 Snijkiste.
3 ruyven.

3e Capittel: van IJserwerk.

2 potten.
1 Haal.
1 vuur Schuppe.
1 Rooster.
1 panne.
1 Hangijser.
2 Lampen.
1 Tange.
1 Spiegel.
2 grepen.
2 gavels.
1 Schuppe.
1 plagsigt.
2 Spaan.
1 Saadsigt.
1 Snijmes.
1 Strijckijser.

4e Capittel: Coper en Tin.

2 Ketels.
12 Lepels.

5e Capittel: Aardwerk.

20 Schotels.
12 Borden.
6 Koppen.
1 Kanne.
4 vlessen.

6e Capittel: Rogge en Boekweyte.

4 Vimme Rogge.
24 Vimme Boekweyte.
3 Karre Hooy.

7e Capittel: Linnen en Wollen.

3 Bedden.
2 Rocken.
2 Gordijnen.
2 valletjes.
12 Lakens.
4 Kussens.
4 Peluwen.
10 Kussenslopen.
3 Dekens.

8e Capittel: Inbeurende Schulden.

Van Gerrit van den Belt van
affgerekende Schult f 20-.-.
Van Jannes Poll f 3-10-.

9e Capittel: van uytgave off 't geen den Boedel uyt- keren moet.

Aan Jan Lamberts van
Reuvekoeken f 30-.-.

Aan Gijsbert Middelburgh
van Reuvekoeken f 24-0-.

Aan Albert Smit wegens
smeede Loon f 30-0-.

Aan Jan de Goeyen wegens
gehaalde winkelwaren f 10-0-.

Aan Marten Croon van Bier f 3-10-.

Aan Reyer Aalts van Genever 3-0-.

Aan Michiel de Kremer van
Kremerije f 10-0-.

Aan Pieter van Kleeff van
Loon f 24-0-.

Aan Jacob Biesenbroek
van verdient Loon f 14-0-.

Aan <u>Dries Muller</u> van Coorn	f 14-0-.
Aan <u>Willem Logen</u> van geleent gelt	f 4-0-.
Aan <u>van der Beek</u> van Reuvekoeken	f 12-0-.
Aan <u>Merten uyt de Vrijheid</u> van Hooy	f 5-0-.
Aan <u>Hendrik Teunis van den Belt</u> van Vijffspecien	f 29-0-.
Aan <u>Gerrit Sanders</u> van een varcken	f 5-0-.
Aan de Tienders van de smallen Tiend	f 3-0-.
Aan <u>Hendrick Lubberts Brouwer</u> van Gerffsaad	f 24-0-.
Aan schoorsteengeld	f 8-0-.
Aan <u>Evert in 't Oldebroek</u> wegens geleent gelt	f 15-0-.
Aan <u>Peter de Kremer</u> van Kremerije	f 10-0-.
Aan <u>Hermen Everts</u> te Wenum van geleent gelt	f 17-0-.
Aan <u>Seger Segers</u> te Apeldoorn geleverde winkelwaren	f 10-0-.
Aan <u>Brant Melissen</u> , 'tgeen bij affrekening schuldig	f 14-0-.
Het lopende jaar 5 Speciën	f 6-0-.
<u>Het 10e Capittel:</u> <u>Van Dood Schulden.</u>	
Voor de doodkiste van <u>Tijmen Herms</u>	f 6-0-.

voor 1½ Tonnebier	f 9-0-.
voor <u>Alijt</u>	f 1-11-9
voor huysvesting van 't begraeffenis bier	f 1-10-.
voor een Schepel Weijte	f 1-15-.
voor Keese en boter	f 2-15-.
Aan Lutbier	f 2-.-.
voor Clocken en Graffmaken	f 1-.-.
voor het Laken	f 0-12-.
van 't Groeve bidden	f 1-10-.

Gerrit van den Belt, uit hoofdstuk 8, zal mogelijk een broer van Janna kunnen zijn. Hij hoort tot de twee enigen van wie zij nog wat te vorderen had. Hoofdstuk 9, met zijn schuldeisers, geeft ons een behoorlijke rij namen waar misschien voor sommige genealogen nog wel wat voer in zit. Reuvekoeken, kennelijk een bepaald soort veekoeken, betrok Tijmen Herms zowel van Jan lamberts, als van Gijsbert Middelburgh en van der Beek. Een bekend verschijnsel, naar ik meen, bij weinig credietwaardige personen. Ook voor winkelwaren twee leveranciers, Jan de Goeyen en Seger Segers, de laatste te Apeldoorn, en verder hadden Michiel de Kremer en Peter de Kremer de klandizie, wat vrij normaal lijkt.

Wanneer de "Vijffspeciën" een bepaald soort belastingen zijn, zoals men mij vertelde, en we ook het schoorsteengeld en smalle tiend daar bij tellen, dan loog een bedrag van f46.- er niet om. Dat was belangrijk meer dan de hele begrafenis had gekost. Gezien de aparte post: "Het lopende jaar 5 speciën" van f6.-, zou de achterstand in deze betaling wel een jaar of drie kunnen belopen hebben. Hendrik Teunis van den Belt (was hij familie of kwam hij van die andere Belt, die ook in het Apeldoornse Broekland lag?) moet er wel kopzorg over gehad hebben. Een rekening van f30.- van "Albert Smit wegens smeede loon" was ook niet mis, maar het grootste raadsel hiervan

is voor mij wel het feit, dat de resultaten van dit smidswerk, naar ik meen, uit het "3e Capittel: van IJserwerk" niet zijn terug te vinden. Dus blijf ik zitten met de vraag: Waar was dat dan allemaal voor? Of was die schuld soms ook al zo oud als de weg naar Rome?

Geleend was er natuurlijk ook, wat gezien het geheel van de financiële situatie, niet verwonderlijk mag heten. De slachtoffers waren: Willem Logen (vermoedelijk zijn buurman), "Evert int Oldebroek" (wie dat ook geweest mag zijn) en Hermen Everts te Wenum. Ondanks de weinig rooskleurige toestand, had hij nog twee man, Pieter van Kleeff en Jacob Biesenbroek, in dienst gehad, wat hem nog op f28.- was komen te staan. Je vraagt je af hoe zo'n gezin in deze toestand was gekomen? De posten van f3,50 voor bier aan Marten Croon en f3.- van genever aan Reijer Aalts, geven geen voet aan de veronderstelling dat er drankzucht in het spel geweest zou kunnen zijn. Zou Tijmen Herms misschien langdurig ziek zijn geweest? In ieder geval zien we uit alles, dat de zorgen in zo'n gezin in die dagen (en zij zullen heus de enigen niet zijn geweest in die tijd) enorm groot waren.

De begrafenis kosten van f27,75 lijken me niet hoog toe, maar er had ook echt niet meer af gekund. Het zou interessant zijn, wanneer iemand mij zou kunnen vertellen wat een zekere Brant Melissen voor de kost deed, aan wie Tijmen f14.- schuldig was. Want een open vraag blijft de kwestie, hoe het mogelijk is, dat er in deze inventaris geen bezit van het huis dat men bewoonde of ook maar van een stukje land wordt vermeld, terwijl er ook geen enkele post van huur of pacht schuld in voorkomt. Waar boerde deze keuterboer, met z'n ene paard, z'n twee wielen en zonder grond dan in vredes naam op?

Maurik (Gld.)

W.J.A. van 't Einde

P.S. Ik houd mij zeer aanbevolen voor alle soorten aanvullende gegevens. Verder met dank aan de heer W. Terwel te Vaassen, die mij opmerkzaam maakte op de betreffende "mommerschapsverborging" in het R. Archief te Arnhem, en wel in het "Rechterlijk Archief van Veluwe" no 505, terwijl de hierboven bedoelde inventaris in no 501 wordt gevonden.

- - - - -

T I J M E N H E R M S j.m. van Niersen
ged. 1692 ? Vaassen overl. 1740 Niersen
gehuwd Apeldoorn 1723 met

J A N N A W I L L E M S j.d. van de Belt onder Apeldoorn
ged. ? overl. tussen 1740-1749

Kinderen:

<u>AALTEN</u>	<u>WILLEMTJEN</u>	<u>LUBBERTJEN</u>	<u>WILLEM</u>
GED. Vaassen 1723	ged. Vaassen 1725	ged. Vaassen 1727	
<u>HERMEN</u>	<u>TIJMENTJEN</u>		

Voorbeeld van HUWELIJKSKETEN, in dit huwelijk.

TIJMEN HERMS

trouwt 1723

JANNA WILLEMS

trouwt 1740

EVERT WILLEMS PANNEKOEK

TROUWT 1749

NEELTJE ROELOFS

W.J.A. van 't Einde

De onfortuinlijke koekverkoper

22 Augustus 1736. Het is weer Welsumse kermis. Jan Holthuis wil ditmaal ook een bijdrage leveren aan het welslagen van de festiviteiten, en heeft daartoe een standplaats ingenomen voor 't huis van Gerrit in den Engel. Zijn tafel heeft hij beladen met koek, zodat de feestgangers niet met lege handen naar huis hoeven. Het zit onze koekverkoper echter niet erg mee. Voor zijn uitstalling verschijnt de knecht van Derk Debets Brouwer, met name Geerlig Evers, die in plaats van een flinke bestelling te doen "onvoorsiens" een mes trekt en daarmee een jaap door Jan's "trony" geeft.

De gevolgen hiervan worden naderhand door Jan voor de rechter breedvoerig uitgemeten, " lange tijd bijna overdraegelijke pijnen aan de wonde geleden", " lange tijd onder chirurgijns handen " etc. Een schadeloosstelling van 300 gulden voor " pijn, smert, versuym en meesterloon " lijkt hem dan ook op zijn plaats. Een dermate hoge vergoeding kan echter geen genade vinden in de ogen van de "Edelachtbare Heren". Vijf en veertig gulden is hun tegenvoorstel en uitspraak. Voor Geerlig is met dit bedrag de zaak nog niet bekeken. De rechtbank waardeert zijn vaardigheid met het mes met een boete van vijftien Heerenponden. Geerlig is met recht van een koude kermis thuis gekomen.

Recht. Arch. Veluwe

Inv. no. 354.

W. Terwel

Geschiedenis van Epe 4.

De wegen op de Veluwe waren tot het begin van de 19e eeuw zeer slecht. Alle wegen waren zandwegen waar practisch niets aan gedaan werd.

De bekende "Hessenwegen" waren zandwegen van grote breedte, wanneer een spoor niet meer te rijden was, werd er eenvoudig naast gereden, zodat er vele sporen naast elkaar liepen, en vooral in de regentijd en 's winters waren deze wegen vaak onbegaanbaar.

De bekendste zijn o.a. de weg van het Katerveer, langs Wezep, Herberg "De Dellen", herberg "Het Soerel", Elspeet, richting Amersfoort. Grote delen van deze weg zijn nog te vinden en staan op de topografische kaart aangegeven. Een andere was van Deventer en Zutphen ten zuiden van Apeldoorn in westelijke richting naar Amersfoort. (Zie ook: C.Stork "Oude wegen op de Veluwe", Ampt Epe no.32.)

Voor het lokale verkeer van Epe hadden deze wegen weinig te betekenen. Wel de wegen van Harderwijk - Vaassen - Deventer, en Harderwijk - De Dellen- Veessen.

De goederen, die voor Epe moesten worden aangevoerd, zoals de lommen voor de papiermolens, kwamen per schip in Harderwijk aan en werden vandaar dwars over de Veluwe per kar vervoerd. Het gefabriceerde papier ging dezelfde weg terug. Andere goederen, die uit verschillende streken, o.a. uit Duitsland moesten komen, werden per schip via de IJssel naar Veessen gebracht en daar gelost om vervolgens met paard en wagen naar Epe te worden gebracht.

Toen in 1810 besloten werd een straatweg aan te leggen van Utrecht via Amersfoort en Apeldoorn naar Deventer werd Epe al iets beter bereikbaar, hoewel de weg Apeldoorn-Epe nog een zandweg bleef. Ook de aanleg van de Zuiderzeestraatweg van Amersfoort naar Zwolle in 1829 gaf weer enige verbetering.

De eerste verharde weg in de gemeente Epe kwam in 1840 en wel van het Dorp naar de Horsterbrug aan het kanaal. De verharding van deze weg gebeurde met oer

(ijzeroer) dat op veel plaatsen in de Gemeente in de grond zit en dus goedkoop te krijgen was.

1843

In 1845 werd de weg Het Loo - Hattem verhard, deze sloot bij het Paleis Het Loo aan op de straatweg Utrecht - Deventer. De Gemeentes moesten zelf de kosten van de verharding dragen, die nu niet uit ijzeroer maar uit puin bestond, afgedekt met grint. Ter dekking van de kosten heeft de gemeente Epe grote complexen heidegrond verkocht, waardoor o.a. Welna en Jagtlust ontstonden. Voor de verdere kostendekking werden er 6 tollën ingesteld, waarvan 3 in de gemeente Epe nl. één op de grens met Heerde, één bij de Laarstraat en één ten zuiden van Vaassen.

Deze grintwegen waren nog niet zo best, in de zomer stoffig en 's winters met kuilen en gaten, terwijl de paarden vaak de bovenlaag stuk traptten, maar het was een hele verbetering.

Toen in datzelfde jaar 1845 de Rijnspoorweg Utrecht - Arnhem geopend werd, kwam er voor Epe het eerste regelmatige reizigersvervoer. Fa. Overbosch & Co uit Epe begonnen een dagelijkse diligenciedienst Zwolle - Apeldoorn - Arnhem. 's Morgens om half acht kwam de eerste wagen uit Zwolle richting Arnhem en 's avonds half elf passeerde de koets Epe weer richting Zwolle, althans volgens de dienstregeling. Deze diligenciedienst heeft gereden tot de spoorlijn Utrecht - Hattem in 1863 werd geopend; in 1864, na de bouw van een spoorbrug, doorgetrokken naar Zwolle. De dienst werd toen verlegd van het station Elburg-Epe (nu Het Harde) via Epe naar Deventer. In 1868 werd ook deze dienst opgeheven, daar Deventer toen een spoorwegaansluiting kreeg op de lijn Zwolle - Arnhem.

Voor de inwoners van Epe was er dus een eigen station (Elburg-Epe) aan de lijn Utrecht-Zwolle en na 1868 werd ook gebruik gemaakt van het station

in Olst, maar de vreugde in Epe was groot, toen in 1887, na zeer veel moeilijkheden de spoorlijn Het Loo - Hattem werd geopend. In Het Loo sloot de lijn aan op het lijntje van het Paleis Het Loo naar station Apeldoorn en in Hattem werd de lijn doorgetrokken naar Hattemerbroek, waar overgestapt kon worden naar Zwolle. Want de lijn Het Loo - Hattem was in exploitatie bij de Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij (H.I.J.S.M.) en de lijn Zwolle - Utrecht was van de Centraalspoorweg.

Door de komst van de autobussen in de 20er jaren ging het reizigersvervoer sterk achteruit en toen de N.S. deze autobuslijnen via dochtermijnen aan zich trok, was het met de trein snel gedaan. In 1950 werd het reizigersvervoer stop gezet en in de zestiger jaren ook het goederenvervoer. De rails liggen er nog als een roestige herinnering.

(zie voor spoorwegen Smit in Med. Ampt Epe 3 en voor autobussen Smit, Med. Ampt Epe 8)

Belangrijk voor het goederenvervoer was het graven van het Griftkanaal van Apeldoorn naar Hattem met aansluiting op de IJssel. Het riviértje de Grift, dat door de vele beken op de Oost Veluwe gevoed werd, zorgde voor het water van het kanaal en vanaf Heerde werd de Grift zelf verbreed en gekanaliseerd. In 1828 werd het kanaal geopend en zoals te voorzien was werd er druk gebruik van gemaakt. Van 1829 tot 1845 werden er bij de Horsterbrug (Epe/Dene) gemiddeld 769 schepen per jaar geteld met zeer veelsoortige ladingen. (zie Sloet, Bijdragen 1852-1855) De eerste 100 jaar is het Griftkanaal een belangrijke schakel in het goederenvervoer voor Epe gebleven. Daarna werd het minder, de spoorwegen namen veel over, de vrachtautodiensten breiden zich snel uit en de schepen werden te groot voor het kanaal. In 1962 is het kanaal voor alle scheepvaart gesloten. De bekende ophaalbruggen verdwijnen steeds meer, het kanaal wordt een "recreatiewater". (zie van 't Einde, Med. Ampt Epe 21.)

En tot slot de P.T.T., die mede gezorgd heeft, dat Epe uit zijn isolement kwam. Helaas zijn mij nog maar weinig gegevens bekend over de Post in de vorige eeuw. Het eerste (hulp)postkantoor werd geopend in 1850, vanaf die tijd was er dus een geregelde postdienst. In 1880 werd het grote, door de Duitsers in 1945 vernielde, postkantoor in gebruik genomen, in 1881 uitgebreid met de telegraafdienst en in 1905 werd de 2e T werkelijkheid, de telefoonaansluiting kwam.

van Lohuizen

In Med.Ampt Epe no. 31 blz.4 staat een storende fout; 13e regel van boven staat 1939, dit moet zijn 1639.

Marken en Buurschappen (Wissel) 19

Er komt nog geen einde aan de schermutselingen in Wissel waarvan de inzet is de gemeenschappelijke gronden.

Door de langdurige, steeds weer op niets uitlopende, besprekingen omtrent wel of niet verdelen van de gronden, komen er meer kapers op de kust die menen uit de verwarring voordeel te kunnen trekken.

Andere buurschappen hebben hun moeilijkheden ook gehad met de verdeling van de gronden maar zijn er n.m.m. niet zo bewogen mee bezig geweest als dit in Wissel het geval is geweest.

Door het steeds weer uitvoeren en aanmoedigen van vernielingen aan de gemeenschappelijke eigendommen, door o.a. turfsteken uit gronden die dat helemaal niet konden verdragen, of vee weiden op daarvoor niet geschikte grond ging de algehele kwaliteit er ook niet op vooruit.

Het toenmalige gezag was ook iets anders ingesteld dan het tegenwoordige. De buurschap moest n.l. zelf op hun eigendommen passen. Maar er waren ook

gemeentelijke koddebeiers. De burgemeester had het er druk mee vooral omdat hij in dit geval niet helemaal onpartijdig bleek te zijn.

30 September 1876 beweert H.Witteveen in een artikel in de Apeldoornsche Courant, dat hij en zijne medestanders bevoegd zijn de jagt op de buurgronden in Wissel te verpachten van die gronden met uitsluiting van alle andere beheerende. Dit doet natuurlijk bij de tegenstanders de haren weer ten berge rijzen en klimt de Burgemeester weer in de pen om de Officier van Justitie nader in te lichten. Hij schrijft dan :

Tot toelichting van dat ten eenemale ongegronde beweren diene het volgende :

De buurgronden zijn ingevolge het besluit der geërfden, op den 7 April 1873 en volgende dagen, door den Notaris Jonkh. Blois van Treslong te Epe in een aantal perceelen publiek geveild en aan diverse koopers toegewezen en die acte is in de openbare registers van Hypotheken ingeschreven zoodat de respectieve (ingeschrevenen) Koopers eigenaren zijn geworden van het alzoo gekochte, welke grond daardoor ophield buurgrond te zijn.

Daartegen hebben H.Witteveen en zijne medestanders wel verzet gedaan voor de regtbank te Arnhem, verzoekende dat dit Regtscollege den verkoop (waartoe Witteveen n.b. zelf had medegewerkt) onwettig mogt verklaren en hun in hun z.g. beheer mogt handhaven, maar die vordering is reeds bij vonnis van 27 December 1873 ongegrond verklaard en is de verkoop bekrachtigd zonder dat Witteveen c.s. daartegen appel hebben ingesteld.

En dat verzet was door hem gedaan om, zoo mogelijk te ontgaan de gevangenis straf van drie maanden waarin Witteveen en van 2 maanden en 8 dagen waarin zijne medestanders waren veroordeeld bij vonnis in die zelfde Regtbank d.d. 23 December 1873.

Ieder die kennis neemt van deze feiten zal zich moeten verbazen dat Witteveen durft beweren bevoegd te zijn op die gronden de jagt te verpachten ! de ondergeteekenden onthouden zich van alle commentaren en speciaal van

grootklinkende woorden. De feiten spreken luid en duidelijk genoeg.

F.Zandstra

Geheimtaal 3

Over alle figuren die ik in een vorig aartikel ten tonele heb gevoerd, zijn legende geschreven, o.a. Cartouche of de gestrande booswicht. In Teirlincks woordenboek van het bargoens te Roesselaere, komt een geschrift voor o.a. over bedelarij in vorige eeuwen. Er is een klucht van Cornelis de Bie uit 1680, welk stuk handelt over borstesnijders en ook nog "de gelukke list" uit 1689.

Francois Villon, de vagebond, heeft veel tot de geheimtaal bijgedragen. Ook nederlandse schrijvers, als Brederode en Pieter Langedijk, hebben in hun stukken de geheimtaal niet geschuwd en er vaak gebruik van gemaakt.

De Duisburger Vocabulaire uit 1724, vermeldt in vergelijking met het Laars, veel herkenbare woorden. Allereerst het woord "achielen" = eten. Dit woord komen we bij veel groepen in Nederland tegen, o.a. in het Winschoter Bargoens. (In Winschoten is een team dat zich ook met het onderzoek van het Bargoens daar bezig houdt en die proberen aan te tonen dat zich in het Bargoens ook veel woorden bevinden die uit het Hebreeuws afkomstig zijn.) Hierbij komen ook woorden voor als "lousje" = ei en "porcus" voor varkensvlees, "plomp" ("plump") voor water, "smiks" voor boter, "smexrie" voor tabak en "treu" voor broek (denk hierbij aan ons woord trui).

De geheimtaalkenners denken dat bargoens van bourgondisch is afgeleid, maar men weet dat niet zeker.

Uit het woordenboek van Dr. Endt haal ik weer de woorden "bikkesement" voor eetwaar, "bing" voor gevangenbewaarder (denk hierbij weer aan bink en

troesterbinken.) "Blaffert" voor ijzeren pot, weer verbasterd tot "geweer", de "blinkers" zijn de tanden, "de bol is maf" betekent "die kerel is gek". "De bol knoojt het" = de man ziet het. Knoojen zeggen we niet alleen in het Laars, maar ook in dialect, ook in de betekenis van mekaar beknoojen = elkaar beduvelen; in Endt's woordenboek heeft het nog minder goede betekenis. Een "bed" is "bult", maar op dat bed kan men "bulten", wat dan weer baren betekent. Een "buyser" is een emmer, waarin men weer "buis" = water kan gieten of er buis uit kan drinken. Een "Deerkit" is een nachtkroeg, hiervan weer afgeleid de "luimkit" = slaapstee, waar men luimen kan op de bult. De "premerskit" is de kerk, bij de premerskit hoort natuurlijk de "premers, de "zwarte vlieg" wat dominee of predikant betekent. "De dienstmos dokt met de femer 'n fonkert in de deerkit" betekent dat het dienstmeisje uit de nachtkroeg een borrel inschenkt met haar handen. Een "marchandiser" is iemand die iets steelt het welk de schijn wekt dat men iets wil kopen, denk aan ons woord marchanderen, onderhandelen. De "mos", U las het al, is een vrouw of meid, een slechte vrouw is een "mok", maar uit 'n mok kun je ook "buizen" = drinken.

Zo komen ook steeds woorden voor die wij soms ook in het ABN gebruiken: 'n "plasbink" is een matroos, zie hier de relatie met het water, een "plattesmeltflikker" is 'n tinnegieter die gestolen tin koopt. Een "plattekit" is een winkel, een "peeskit" kan een tuchthuis, maar ook een fabriek zijn. "Pezen" kan werken betekenen maar het heeft in sommige woordenlijsten ook een minder goede betekenis. Zo komen steeds meer bekende woorden tevoorschijn; ik zal er een paar noemen: "omwissel" = kouseband, ik denk hierbij aan omwindsels, poeties, waarbij dan verband gelegd kan worden met verwisselen en b.v. een wissel in geldzaken.

"Fok t'r mee weg" is wegdragen of meenemen, maar "fokken" is ook aangroeien, een kleed dat alles bedekt is een "overtreksel", we kennen dat ook weer als overtrek voor bedden en kussens.

Een mooi voorbeeld vind ik b.v. nog "plumpluujs" wat in het Laars natte kleren betekent, dus plujs voor de plump of plump met plujs; tegen de plump kan men een paraplu dragen. Een "koopbink" is een koopman, de koopbink verkoopt "krakers" dat zijn noten, maar een notekraker is ook een "inbreker".

Voor Epe kan het misschien van belang zijn te weten dat het woord "stroete" ook een woord is dat in de geheimtaal voorkomt. Stroete kan strotte betekenen en ook Stroete, maar als we de naamlijsten er weer bijhalen dan betekent stroet een lage plek waar zich tijdelijk water bevindt of verzamelt. Ik ben dat woord stroete maar één keer tegengekomen in al die woordenlijsten over de geheimtaal, in een woordenlijst uit België. In die lijst vond ik ook het woord "hoornikkel" voor koe, dat ook voorkomt in de woordenlijst van het Laar en van Wijhe. Een bekend woord is "michelen" voor dansen, in ons dialect spreken we van gekke michel. U ziet dat op die manier aan één woord meer betekenissen verbonden zijn of van afgeleid zijn. Ook werd vroeger in bepaalde kringen de geheimtaal wel gebruikt als huistaal, waar het dan als een soort "slang" werd gebezigd.

Een "lezer" is een boek, maar 'n "open lezer" is het Evangelie. Een "snuijterik" is 'n neus, zie voor het Laars weer "snuiveling". "Strooisel" is koren of gehakt stro. Dit kennen we in dialect weer als streujsel. "Stuifsel" is meel, dus een "stuifselbink" een molenaar. (Ik hoop dat het U nog niet duizelt).

In het Bargoens zit de boeventaal, wat voor deze mensen een vaktaal was, maar die z'n waarde verliest door het veelvuldig gebruik en het geheime ervan; daardoor ontstonden ook steeds nieuwe woorden.

Winkler gaf de onderscheiding Rootwaals/aan de dieventaal, maar heeft daar verder geen verklaring voor aangegeven. / (Rotwelsh)

Moormann kent 44 verschillende woorden voor stelen, 35 woorden voor overtreding van de wet, 29 woorden voor inbrekerswerktuigen, 18 woorden voor brandkasten en safe's. Dit alles is vervat in een boek "Louter le koris", dit boek is samengesteld door een vroegere commissaris van politie, Köster Hencke. Hij is onder de mensen gegaan en b.v. in gevangenissen. Daar heeft hij veel woorden kunnen opsporen die daar in de omgang worden gebruikt. Men noemt het dieventaal waarin alle woorden voor diefstal en inbrekerswerktuigen voorkomen. Dit is alles verzameld door Köster Hencke.

Tenslotte nog dit: Dr. Endt vindt dat Dr. Moormann zich veel te kuis heeft opgesteld ten opzichte van de geheimtaal. Dr. Endt heeft alle woorden opgetekend, oorspronkelijk naar hij zegt, naar aard en afkomst. Er komen daar dan ook veel woorden in die ontleend zijn aan het primitieve en seksuele leven.

Een volgende keer hoop ik het te hebben over de joodse invloed op de geheimtaal. Ook een interessant onderwerp.

A.v.d. Bremen-van Vemde.

Et wodt dag

De zonne zat nog in 't zwatte van de nach,
Dauw lag nog oover dörstig land,
't Was al niet meer zoo duuster,
In 't holt begon 't gefluuster,
Veugelties vloogen of en an,
Fluitend en flitternd, zoo noe en dan.

Ineens kump de zonne oover de kolde kimme,
Zetten d'rek allens in vuur en vlam,
Bluumpies bot lës en de bläägies
Hep an de dauw al eur dös 'eles.
Zee steak de köppies in de heugte
Allens wodt wakker, zoo is de määrn nog bes.

De zonne brandt noe heite op de bruune ruggen
Onderwiel zee wäärk biet eur de muggen,
Mä allens heurt d'r bieje op 't land,
De zonne brandt noe al wat minder onderhand
As ze kloar bint goat zee op huus an, woar
eur präksien wach,
Nog effenties dan zwenk de zonne vot,
En 't wodt weer nach.

(pseud. van: A.v.d.Bremen-van Vemde)

STREEKTAL III

Er zitten nog andere aspecten aan het gebruik van de streektaal. Het is niet alleen de taal voor intiem gebruik in de beslotenheid van familie-, dorps- of streekgemeenschap, maar ze komt ook steeds weer boven, als door de ene of andere oorzaak het innerlijk gemoedsleven sterk naar buiten treedt. Dat kan bijv. het geval zijn bij plotse-linge schrik, blijdschap, verdriet, woede, opwin- ding enz. Al heeft men zich nog zo aangewend om een andere taal, i.c. het Nederlands te gebruiken, in zulke ogenblikken komt toch de moedertaal weer boven. Toen Paus Johannes XXIII op zijn sterfbed lag, en reeds met de wereld had afgerekend, kwam het dialect van zijn Italiaans geboortedorp weer bij hem opwellen. De kerkvorst, die Italiaans,

Frans, Latijn, Grieks en misschien nog meer talen kende, viel weer terug op de taal van zijn kindjaren. De prelaten en kardinalen aan zijn stervensponde verstonden hem niet, maar zijn familieleden wel.

Zo blijft onze streektaal dus echt een uiting van het gemoed, waarin men als enkeling en als lid van de gemeenschap het best zijn eigen karakter kan bewaren. "De taal is gans het volk", heeft Guido Gezelle eens gezegd, en dat geldt ook voor onze streektaal. Daarin kan men het best zichzelf zijn en blijven. In deze tijd van nivellering en gelijk-schakeling op alle mogelijke gebieden willen wij als Oostnederlanders er ons met kracht tegen ver-zetten om confectiemensen te worden. We willen onze eigen aard zoveel mogelijk bewaren, en hierbij kan het gebruik van de streektaal een machtig wapen zijn. Daarom zouden we het van de daken willen roepen: Gebruik waar het mogelijk is steeds de streektaal, met name in de bovengenoemde kringen van gezin, familie, buurt en streek.

Laat u niet weerhouden door valse schaamte, want ons Nedersaksisch is beslist niet minder dan het Nederlands of welke andere cultuurtaal, het is alleen maar anders. En als men beweert, dat het gebruik van streektaal onbeschaafd is, dan zouden we willen vragen: Is het zogenaamde Nederlands, dat we tegenwoordig lezen en horen, dan wel zo beschaafd? En wat te denken van het steeds toenemend gebruik van vreemde en bastaardwoorden, en van allerlei termen, die alleen nog maar door ingewijden verstaan en begrepen kunnen worden? Geef ons dan maar het eenvoudige en eerlijke "plat", dat zich niet anders wil voordoen dan het is. Het al of niet beschaafde zit niet in de taal, maar enkel en alleen in degenen, die de taal gebruiken.

Ongetwijfeld heeft de streektaal het moeilijk,
om zich in deze turbulente tijd van stroomversnellingen

op allerlei gebied te handhaven. Dat is eigenlijk altijd al zo geweest, van de Middeleeuwen af, maar de bedreiging is nooit zo groot geweest als in onze tijd. Maar -- die dreigende krachten roepen toch ook weer tegenkrachten op, die zich schrap zetten, om te behouden, wat we hebben. Ook op het gebied van taal, natuur en milieu zijn of worden "Stichtingen Behoud" in 't leven geroepen, die zich wat de taal betreft verenigd hebben in het "Verbond van Neersasse Dialectkringen", met als kwartaalorgaan het blad "De Moespot", waar Mevr. Van den Bremen ons al op opmerkzaam heeft gemaakt.

Wat de strijd voor 't behoud van de streektaal betreft, liggen plaatsen als Epe, Vaassen en Apeldoorn in de frontlijn, dicht bij de westgrens van ons taalgebied. Aan de bevolking van deze plaatsen is het, om waar te maken het gezegde: Hoe zwaarder de druk, hoe sterker de weerstand.

Haaksbergen

J.Vredenberg

Boekaankondiging

Soer, J.R.H., Van kazerne tot hoofdbureau. 1974.
Drukkerij v.d.Plaats, Vaassen. 24 blz. afbn. krtn.
portrn.

Een vlot geschreven "public relation"boekje over de 50-jarige geschiedenis van de politie in Epe, waarin de vroegere kazerne nieuwbouw beleeft, terwijl de eerste marechaussee uitgroeit tot rijkspolitie en voorts tot gemeentepolitie.

Daarbij worden de verschillende diensten van het politiekorps beschreven en de daarvoor werkende commandant met gemeente- en

rijksveldwaters vermeld met portret en uniform.
Bevat tevens een kaart van de rayons.
(niet in de handel)

Berichten

CURSUS voor Amateur - historici 1974-1975
in het Rijksarchief te Arnhem, Markt 1, bevattende:

Lessen in het lezen van oud schrift, gelijktijdig voor beginners, gevorderden en oud-cursisten.

Lessen in het lezen en begrijpen van Middel-Nederlandse, vooral ambtelijke teksten.

Instructieve voordrachtenreeks "Bronnen en methoden" van het historisch onderzoek.

Instructieve voordrachtenreeks "Middelen van bestaan in Gelderland".

Aanvraag voor het Programma met nadere gegevens en Aanmelding te richten aan de cursusleider, de Heer E.J.Kruyswijk Jansen, Hogestraat 7, Dieren.

I N H O U D

blz.

Wat Tijmen Herms van Niersen naliet	
door W.J.A. van 't Einde - - - - -	2
De onfortuinlijke koekverkoper	
door W. Terwel - - - - -	10
Geschiedenis van Epe. 4	
door G.S. van Lohuizen - - - - -	11
Marken en Buurschappen (Wissel) 19	
door F. Zandstra - - - - -	14
De geheimtaal. 3	
door A.v.d. Bremen-van Vemde - - - - -	16
"Et wodt dag"	
door A.v.d. Bremen-van Vemde - - - - -	19
Streektaal III	
door J. Vredenberg - - - - -	20
Boekaankondiging	
"Van kazerne tot hoofdbureau"	
door J.R.M. Soer - - - - -	22
Berichten	
Cursus voor Amateur-historici - - - - -	23